

Eskidi, Tüketildi, Sömürünün Sözü: Çocuklar, Ayıp Oluyor, Artık Kullanmayın

'Bir'in her dilde bir karşılığı var. Şimdiye değin, kim bilir, kaç kere kullanılmıştır? Biri "'Bir' artık yoruldu, bir kenara bırakalım, biraz dinlensin," ya da "İyiden iyiye eskidi artık kullanmayalım," dese nasıl bakarsınız? Ancak utanmadan, çekinmeden "'Sömürü' sözü eskimiştir, tüketilmiştir hâlâ nasıl kullanıyorsun?" diyenler çıkmaktadır.

Sermaye ilişkileri tıkanır. Anlam veren anlamsızlıklara dayanır. Kendisi anlamsızdır, sermaye ilişkilerinde yaşamın anlamı olarak kabul edilenlerin. Zamanla sermaye duraklar, sermaye ilişkileri tıkanır ve gereksinim duyduğu uyuşturulmuşluğu sağlayamaz. Hesaplaşma zamanıdır. Biri trilyon euroluk servete sahip olduğunu sanır, bir diğeri trilyon dolarlık. Ne demektir şu kadar para birimlik servet. Bir enflasyon olur, değeri yel alır götürür. Ya da bir ihtilal olur, euro kalkar, dolar kalkar, elinde kağıtlarla kalakalır trilyoner. Bunun sağlam bir karşılığının olması gerekir. Bir toprak parçası, işleyen bir çark; daha da önemlisi, insanların bunların trilyonerin olduğuna inanması. "Trilyonerim," diye ortaya çıkan, kendileri trilyoner olmamış insanlara bunu inandırabilir. Gel gör ki, tekel olamaz, yani tek değildir "trilyonerim" diyenler. İşte tıkanmanın temelinde bu gerçek yatar. Kağıt üzerinde durduğu sürece zenginlik sorun çıkarmaz. Ancak sermaye bu kağıt üzerinde durduğu gibi durmaz. Düşünelim ki aynı arazinin iki tane sahibi var kağıt üzerinde. Arazi her iki tarafından kullanılmaya kalkışılana kadar sorun yoktur. Sermaye genişlemesi, bir an gelir, bu tür çakışmalarla karşı karşıya kalır. Sermayedarların kendi arasında, yani sermayedarlar sınıfının kendi içinde ortaya çıkan bu uzlaşmazlık, denetimleri altındaki emekçilerin askerleşip, kamplaşıp birbiriyle savaşmasına varır. Hem bu savaşın kendisi, hem de birbirlerinin zenginliğinin bir hayal olduğunu ortaya serme çabaları, acı olduğu kadar uyandırıcıdır da. Bu tıkanma dönemlerinde, emekçiliğin iyi hoş bir şey olmadığı, emekçi insanın emekçi olmasının dayatıldığı ortaya çıkar.

Böyle bir tıkanma döneminde İngiliz iktisatçı Keynes etrafına bir sürü Marksist eğilimli öğrenci, asistan, hoca toplar. Bunlar kötü çocuklar değildi aslında. Örneğin, Joan Robinson'un tekel kuramı, zamanla, bir eleştiri olmak bir yana, abesle iştigali "fizik benzeri bir toplumsal bilim" olarak belleten akademik iktisadın temel taşlarından biri olmuştur. Ancak her yaptıkları da bu denli masum olmamıştır. Örneğin, sermaye kuramına getirdikleri

Eskidi, Tüketildi, Sömürünün Sözü: Çocuklar, Ayıp Oluyor, Artık Kullanmayın

eleştiri, yani, sermayenin üretkenliğinin olamayacağını, olamayacak bir “sermaye” düşününe dayanan üretim fonksiyonunun, dolayısıyla sermaye kuramının, dolayısıyla üretim kuramının, dolayısıyla tüm iktisat kuramının boş lâf kalabalığından başka bir şey olmadığını göstermeleri oldukça rahatsız ediciydi. Yine de bindokuzyüzellilerde süren tartışma sonucunda haklı oldukları ortaya çıktı. Çıktı da ne oldu? Bundan sonra, şirketlerin, hükümetlerin, uluslararası kurul ve kurumların, vakıfların, hükümet dışı örgütlerin fonladığı binlerce, belki de onbinlerce akademik araştırmada olanaksızlığı kanıtlanmış olan üretim fonksiyonları varsayıldı ve tahmin edildi. Keynes’in bir iki talebesi zamanla yaşlandı. Bir iki yaşlıya karşı binlerce, onbinlerce genç; bir iki çatlak sese karşı, akademik sağduyu. Olanaksızlığı aleni olan böylece kuramsal olarak kullanılır, ampirik olarak tahmin edilir oldu.

Demokrasi, eşitlik, özgürlük, kardeşlik, haklar, barış sermayeci değerlerdir, kapitalizm-dışı ya da kapitalizm-karşıtı değerler değildir; olmayan bir kentin hayaline gönderme yapan Türkçe burjuva toplumu, sivil toplum, kentsel toplum olarak söylenebilecek; olanaksızlığına karşın hayalinin sermaye süreçleri için kaçınılmaz olduğu, uyum içinde yaşayan bencil insanlar güruhu tasarımıyla anlamlandırılan değerlerdir. Cezanın (yaptırımını olan karşı çıkış, her türlü meşru zorlama sürecinin vazgeçilmez unsuru), otoritenin (körü körüne, dolayimsız itaatın kaynağı, her türlü iktidar sürecinin vazgeçilmez unsuru) ve paranın (her türlü anlamın temellendirildiği ana anlamsızlık, her türlü sermaye sürecinin vazgeçilmez unsuru) olmadığı bir yaşam herkesin arzusudur. Anarşist, komünist, sosyalist ve sosyal demokratlar bunun gerçekleşebileceğini düşünenlerdir. En azından önceleri öyleydiler.

Ondokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyılın başındaki, anarşistlerin, komünistlerin, sosyalistlerin ve sosyal demokratların Avrupa’daki öncüleri ya aynıydılar ya da birbirlerine çok benzerdiler. Bunlar kentsel değerlerle yetişmişler bunları eleştirerek aşp, insanın temel toplumsal arzusuna giden süreçleri ateşlemeye çalışmışlardır. Nedir kentsel değerlerdeki sorun? Olanaksızı varsaydığından içinde çelişkiyi barındırır. Ne kadar demokrasi için mücadele edilirse diktatörlüğe o denli yaklaşılar, ne denli eşitlik için mücadele edilirse eşitsizlik o denli derinleşir, ne denli özgürlük mücadelesi artarsa esaret o denli kaçınılmaz olur, kardeşlik için ne denli uğraşırsa düşmanlık o denli artar, adalet için ne denli

mücadele verilirse adaletsizlik o denli yaygınlaşır, savaşa ne denli karşı çıkılırsa barış o denli uzaklaşır. Bu durumla iyi niyetle mücadele edenler, mücadele ettiklerinin destekçileri durumuna düşecektir. O hâlde, çözüm nerededir? Çözüm mantıklı sözde (usda) ya da eylemde değil, us-eylem birliğinde, toplumsal insanda, insanî toplumda görülmüştür. Kadın erkek eşitliği, farklı ırk ve etnik kökenden olanların kardeşliği ancak usda mümkündür. Bunun eylemdeki yansıması kadın-erkek mücadelesi ve farklı ırk ve etnik kökendenkilerin birbiriyle savaşıdır. Bu durum yani ussal talep ve tam karşıtı eylem, zoru, iktidarı ve sermayeyi güçlendirir, insanın ana arzusu ve umuduna yönelmesini güçleştirir.

Yaşanılan, örneğin, patronunun kendisine taciz etmesiye işçi-işveren ilişkisinin işçinin kadın işverenin erkek olduğu özel bir hâlidir. Sorun erkeğin kadını ezmesi olarak kadınların birleşip karşı çıkması gereken bir sorun mudur, yoksa işverenin işçisinin beden ve zamanının fonksiyonları üzerinde hak iddia etmesindeki çarpıklık olarak tüm emekçilerin karşı çıkması gereken bir sorun mudur? Taciz edilen patronun eşiyle birlikte mi karşı çıkmalıdır, yoksa erkekli kadınlı emekçi arkadaşlarıyla mı? Erkek emekçi arkadaşları sorunu “Tacize uğrayan kadından yana mı olmalıyım yoksa hemcinsinden yana mı?” biçiminde mi değerlendirmelidir yoksa “Kötü muameleye maruz kalmış işçi arkadaşımdan yana mı olmalıyım yoksa patrondan yana mı?” biçiminde mi değerlendirmelidir? Ya da, örneğin, babası tarafından ezilmesine karşın annesinin buna boyun eğdiğini gören emekçi kızı, yaşanmış olanı değiştirmek ister, ama bu olamaz; yapabileceği kendi yaşamında bunun yinelenmemesini sağlamaktır. Bunun için ulusal ya da uluslararası bir dayanışmaya ne ihtiyacı vardır? “Mikrokosmos”taki ortadan kaldırılamaz kadın erkek ayrımının yansıtıldığı ussal bir “Makrokosmos” kurup yaşamı bu ussallığın sınırları içine zorlamaya mı çalışmalıyız? Ya da böyle bir uğraşla gücüne güç, zenginliğine zenginlik katacağımız New York’ta, Londra’da, Berlin’de, Paris’te, Tokyo’da, İstanbul’da servetleşen sermayenin nasıl milyarlarca küçük küçük olaya dayandığının farkına varıp, —kadınlığı ve erkekliği getirdiği tüm çeşitliliği içinde kabullenip bir kenara bırakıp— karısını ezen baba ya da işçisine sarkıntılık eden küçük üreticinin açmazlarını günlük yaşamın pratiklerinde ortaya koyup, sorunun bu biçimde değilse bile başka biçimde yeniden ortaya çıkacağını unutmadan,

sürekli bir uyanıklık ve dayanışma durumunu mu oluşturmalıyız?

“Bir eziyet bile elense kârdır,” denebilir. Burada “kâr” sözünün yerine ne konursa konsun “kâr”a özdeş olacaktır ve “kâr” edenlerden taraf olmak demektir. “Mikrokosmos”taki ortadan kaldırılamaz farklılıktan “makrokosmos”ta ussal bir karşıtlık yaratmaya benzer biçimde, bu defa “makrokosmos”ta olan, ortadan kaldırılabilir bir karşıtlıktan (kâr etmek) “mikrokosmos”ta olmayan bir uzlaşmaya yönelmiş olacaktır . Burada, kadın ve erkek arasında antagonistik bir çatışma ileri sürülemeyeceği söylenmiyor; bu sorunla uğraşmayı misyon bellemiş siyasal hareketlerin, kâra kâr eklemenin koşullarını muhafaza etmeye çabalayan diğer siyasal hareketler kadar liberal, onlar kadar muhafazakar olduğu belirtilmeye çalışılıyor.

Irk, (gittikçe popülerleşen) etnik köken ve din gibi kimliği vurgulayan siyasal hareketlerde, feminist hareket gibi, çözümünü misyon edindikleri sorunun sorun olarak konulması sorun olan, liberal ve muhafazakar hareketlerdir. Anarşist, komünist ve sosyalist hareketlerin bunları değil içlerinde barındırıp, giderek hakim duruma gelmelerine olanak tanımaları, sempatiyle bakmaları bile olanaklı olmamalı.

Kentsel (sivil, uygar, burjuva, “evrensel”) değerler cezayı, otoriteyi ve parayı zorunluymuş gibi gösteren ve kendi kendisiyle çelişik olan değerlerdir. E ne yapmalı? Anarşist tavır, bunları tanımamak, otoriteyi cezayı ve parayı kabullenmemek, zor, iktidar ve sermaye yoğunlaşmasının kişilikleştirdiği insanlara, yapılara, kurumlara saldırıp tahrip etmek biçiminde ortaya çıktı. Ancak böyle yapıldığında, insana parasını verdikten sonra istediğini yaptırtacakları; mahkemeye verdiğinde, suçlunun hapse atılacağı ya da idam edileceği; söz verdiğinde şerefi dini için şerefli, inançlı insanların söz verdiklerini yapacakları gerçeği ortadan kalkmamaktadır. Hoş bu akşam herkes eş anlı anarşist olsa, yarın milyonluk şehirlerdeki yaşamı olanaklı kılan hareketlilik nasıl oluşacaktır? Bu tür kaygılarla komünist tavır gelişti. Anarşizmden temelde ayıran, zor, iktidar ve sermayenin birden bire ortadan kaldırılamıyacağı, ancak kendi kendilerini sönmeyecekleri bir sürece sokulabileceği düşüncesiydi. Paris Komünü’nde olduğu üzere bütün bu sorunlar aşılsa bile diğer yerlerde

Eskidi, Tüketildi, Sömürünün Sözü: Çocuklar, Ayıp Oluyor, Artık Kullanmayın

zorun, iktidarın ve sermayenin hükmü sürerken bir bölgede iplerin kopması hâlinde orası rahat bırakılır mı? Bu sorunsu hem anarşistler, hem komünistler için enternasyonalizmin kaçınılmazlığı düşüncesine yol açtı. Komünizmden iki önemli sapma meydana geldi. Adlar ülkeden ülkeye farklılık arz etmekle birlikte, bu iki sapmanın sosyalizm ve sosyal demokrasi olarak isimlendirilmesi yanıltıcı olmayacaktır. Her ikisi de ulus devletin korunmasında bir sakınca görmemişlerdir ve sosyalistler ulus devlet içinde “devlet mekanizması”nı koruyarak komünizme yönelinebileceğini düşünmüşlerdir. Sosyal demokratlarsa sermaye ilişkilerinin gelişimi sonucunda zaten komünizme varılacağı, kentsel değerlerin emekçiler lehine yorumlanarak sürekli doğrusal bir iyileştirmeye bu sürecin neden olduğu acıların azaltılacağı ve süresinin kısaltılacağını düşünmüşlerdir.

SSCB'nin kurulmasından sonra sınıf çatışmasının mekansal (doğu/batı) mücadele olarak yanlış tezahürüyle, hele bir de sermayedarlar sınıfının iç çekişmesinde askerleşmiş milyonlarca emekçi birbirlerini öldürünce ve SSCB'de emekçilerin devletin korunması yönünde zor süreçlerinde, düzenin sürdürülürlüğü için iktidar süreçlerinde ve kalkınma için sermaye süreçlerinde yaşaması her şeyi karman çorman etti. Artık SSCB çözülmüş, oralardaki ilişkiler “demir perde” dışındaki zor, iktidar ve sermaye yoğunlaşmalarının doğrudan müdahalesine açılmıştır. Bu ortamda yepyeni muhafazakarlık türleri “sermayenin ve iktidarın hoşnutluğunu” kazanacaktır. Cinsiyet, ırk, etnik köken, din fark etmez; her türlü kimlik üzerinden emekçilerin yönlendirilmesi şu ya da bu zor, iktidar, sermaye yoğunlaşmasından destek bulacak, hatta hükümete bile gelebilecektir. Bu süreçte anarşistler, komünistler, sosyalistler ve sosyal demokratlar her türlü acımasızlığa kaynaklık eden kimlik sorunuyla yönlendirilmiş emekçi hareketi olan faşizme yönlendirilmeye çalışılacaktır.

Ne yapabiliriz? Yapılması gereken kentsel değerlerdeki çelişkilerin yeniden ve yeniden her fırsatta gözler önüne serilmesi, birlikte eylemin olanaklarının hazırlanıp, hazır tutulmasıdır. Örneğin, mülkiyet hakkının bir açmazı vardır. Eğer her şeyin bir sahibi varsa, insanın bedeninin ve zamanının da bir sahibi vardır. Doğal olarak, insan kendi bedeninin ve zamanının da sahibidir, dolayısıyla bu beden ve zamanla yaptıklarının sahibi kendisi sayılır.

Eskidi, Tüketildi, Sömürünün Sözü: Çocuklar, Ayıp Oluyor, Artık Kullanmayın

Sahibi olduğu ürün zor ya da aldatmacayla elinden alınırsa buna *sömürü* denir. *Sömürü* sermaye ilişkilerinde insanın kendi ürününün sahibi olmaya hem hakkı olması, hem de hakkı olmaması çelişkisinin gözler önüne serilmesidir. Sömürü oranı yüzyirmibeş yıl önce bir kitapta yazılmış olduğu için, ya da parlak iktisat profesörlerinden birinin, kurguladığı bir modelde,¹ anlamsız biçimde, açıkça sömürünün olduğu bir ortamda sömürüyle alakasız bir “sömürü oranı”nı eksi hesapladığı için, SSCB kurulup yıkıldığı için, internet icat olunduğu için, *sömürü* sözü eskir mi, tükenir mi? *Sömürü* sözü eskirse, tükenirse ifade ettiği ortadan kalkar mı? “Eskidi bu söz artık kullanma,” demek, yalnızca, sömürüyü, yani kentsel değerlerdeki çelişkilerden birini ifade edilemez kılmaya yaramaz mı? Evet, “sömürü”nün Türkiye’de daha da yoğunlaştırılabilmesi için, bugün Türkiye’de, insanların büyük bir kısmı açlığa ve çaresizliğe zorlanıyor: Tüm ilişkilere ağ gibi yayılıp, sömürüyü kolaylaştıracak egemenlik ilişkileri kurulmaya çalışılıyor. Ayıp olacak diye yazılmasın mı?

¹ Aslında, yalnızca, sermayenin etkin olarak çalışmak zorunda olmadığını, daha yüksek bir üretkenlik dururken daha düşük bir üretkenlikle de çalışılabileceğini gösteren, tasarımı hiç bir toplumda hiç bir zaman gözlemlenemeyecek bir “gerçeklik”i yansıtır.